

Thomka Beáta

Regénytápasztalat

Korélmény, hovatartozás, nyelvváltás

Kijárat Kiadó
Budapest, 2018

Németh Zoltán

A REGÉNY ÚJ, TRANZKULTURÁLIS KORSZAKA

Az utóbbi években, évtizedben a magyar irodalomtudományban is felerősödtek azok a kutatások, amelyek transznacionális, transzkulturális perspektívából közeledtek tárgyukhoz. Egyrészt fordításokban megjelent külföldi szakirodalomról van szó, leginkább talán a *Lettre* és a *Helikon* folyóiratokban, vagy gondolhatunk olyan antológiákra, mint a Csúri Károly, Mihály Csilla és Szabó Judit által szerkesztett *Határátlépések – Kulturális határok reprezentációi* (2009) című kötet, másrészt magyar szerzők kutatásaira. A teljesség igénye nélkül említhetjük Toldi Éva,¹ Nagy Hajnalka,² Fried István³ és Strickland-Pajtkó Ágnes⁴ tanulmányait. Legjelentősebb hatásúnak minden bizonnyal a *Helikon* irodalomtudományi szemle *Transznacionális perspektívák az irodalomtudományban* című tematikus száma tekinthető, benne

- 1 TOLDI Éva, *Hovatartozás-tudat, nyelvváltás, poétikai tapasztalat* (Agota Kristof, Terézia Mora, Melinda Nadj Abonji), *Korunk* 2011/11., 86–91.
- 2 NAGY Hajnalka, *Az irodalom senkiföldjén – Transzkulturális irodalom és osztrák kultúra*, *Forrás* 2012/10., 8–15.
- 3 FRIED István, *A transznacionális irodalomszemlélet dilemmái – Kertész Imre egy önértelmezésének nyomában*, *Irodalmi Szemle* 2017/11., 24–47.
- 4 STRICKLAND-PAJTKÓ Ágnes, *Migráció és irodalom – magyar bevándorlók a kortárs brit prózában* (Charlotte Mendelson *Almost English* és Linda Grant *The Clothes on Their Backs* című regényének interkulturális olvasata), *Kalligram* 2018/3., 52–55.

többek között Jablonczay Tímea,⁵ Györke Ágnes,⁶ Rákai Orsolya,⁷ Mészáros Zsolt⁸ és Földes Györgyi⁹ írásaival. Ebben a sorban említhető a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Transzkulturalizmus és bilingvizmus projektje is, amelynek köszönhetően ez idáig két tanulmánykötet látott napvilágot,¹⁰ illetve néhány publikáció megjelent az Irodalmi Szemle 2017/6-os lapszámának Transzkulturalizmus-blokkjában is – Magdalena Roguska, Petres Csizmadia Gabriella és N. Tóth Anikó írásairól¹¹ van szó.

Thomka Beáta kötete azonban a transzkulturalizmus által megjelentett kihívások egyik legjelentősebb feldolgozása a magyar irodalomtudományban. A könyv végén található *Források, megjelenési adatok* címszó alatti bibliográfiából kiderül, a szerző körülbelül 2014 óta folytatott a témában kutatásokat, az első idetartozó tanulmánya a már említett Helikon irodalomtudományi szemle 2014/4., *Komparatistikai kutatások az ezredfordulón* című tematikus számában jelent meg. Hogyan lehetne fogalmi nyelven felvázolni a transzkulturális változások által jelentett kihívásokat? Egyrészt társadalmi változásokról van szó, amelyek következtében „a migráció, a nyelvváltás és a nyelvörzés problémája jelenik meg” (10), másrészt ezek feltűnéséről a vizsgált területen, vagyis a szépirodalomban, maga után vonva „az emlékezetdiskurzus, az azonosság-tudat, a személyes és közösségi azonosságvesztés” tematikus gyakoriságát és „a hovatartozás elbizonytalanodásának dilemmájá”-t (10), miközben az irodalomtudomány is „a kultúra- és nyelvközi,

5 JABLONCZAY Tímea, *Transznacionalizmus a gyakorlatban – migrációs praxisok a könyvek, az írásmódok, a műfajok és a fordítási stratégiák geográfiájában*, Helikon 2015/2., 137–156.

6 GYÖRKE Ágnes, *A transznacionális feminizmus elméletei – Empátia, affektus és a transzlokális tér*, Helikon 2015/2., 221–232.

7 RÁKAI Orsolya, *Fogalomfossziliák, identitás-közületek – a transznacionális poétika lehetőségei az individuális, a kollektív és az idegen metszeteinek újragondolásában*, Helikon 2015/2., 233–242.

8 MÉSZÁROS Zsolt, *Határközvetítők – A transznacionális memoáriródlalom elméleti megközelítései*, Helikon 2015/2., 243–254.

9 FÖLDES Györgyi, *Posztkolonális és etnikai fikciók narratológiai vetületben*, Helikon 2015/2., 255–262.

10 *Transzkulturalizmus és bilingvizmus az irodalomban*, szerk. NÉMETH Zoltán – Magdalena ROGUSKA, NyKFE, Nyitra, 2018, 296.; *Transzkulturalizmus és bilingvizmus a közép-európai irodalmakban*, szerk. NÉMETH Zoltán – Magdalena ROGUSKA, NyKFE, Nyitra, 2018, 128.

11 Magdalena ROGUSKA, *A migráció mint transzkulturális tapasztalat lengyel és magyar származású, transznyelvű írónők prózájában* – Eva Hoffman: *Lost in Translation*, Terézia Mora: *Nap mint nap*, Irodalmi Szemle 2017/6., 7–21.; N. TÓTH Anikó, *Tér határolta tudat – Marakés és Jasná Horka a mítosz és valóság határán*, Irodalmi Szemle 2017/6., 33–44.; PETRES CSIZMADIA Gabriella, *Idegenségtapasztalat Durica Katarina Szlovákul szeretni című regényében*, Irodalmi Szemle 2017/6., 54–64.

továbbá a transznacionális viszonyok iránt érzékeny szempontok és módszerek felé fordult” (10). Ahogy Wolfgang Welsch rámutat, a globalizáció hatása miatt a jelen kultúrái már nem homogének, hanem hálózatosan összekapcsolódva, a hibriditás és a permeáció állapotában léteznek, éppen ezért transzkulturálisnak nevezhetők, állapotuk túlmutat a nemzeti kultúrák határain.¹² Arianna Dagnino pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy a jelenkori – a szuperdiverzivitás állapotában létező – társadalmak általános trópusává a fizikai és virtuális mobilitás vált a migrációs áramlások és a digitális kommunikációs technológiák fejlődése nyomán.¹³

Thomka Beáta gazdag példatárát hoz az ebből következő magatartásformákra, a migráns és posztmigráns, az első, másod- és harmadik generációs irodalomra, az öröklött, a szerzett és a választott nyelven írt alkotásokra. Mint találoán írja, „A nemzeti irodalmak között közlekedő opuszok transzkulturális átlókat húznak a képzelt térképre” (22). Ilyen átlókat reprezentál Domonkos István *Kormányeltörés* című verse, valamint Terézia Mora, Danilo Kiš, Saša Stanišić, Ivana Sajko, Diego Marani, Nicol Ljubić, Jhumpa Lahiri, Melinda Nadj Abonji, Kamel Daoud, Aleksandar Hemon, Alida Bremer, Borbély Szilárd, Elena Ferrante és mások regényei is. Mint a névsorból látható, Thomka Beátánál hangsúlyos szerepet kap az exjugoszláv irodalom, tehát azon szerb, horvát, bosnyák stb. írók művei, akik a balkáni háború után első vagy másodgenerációs, legtöbbször nyelvváltó íróként jelentős sikereket értek el Nyugat-Európában, miközben bizonyos mértékben kapcsolódnak az egykori jugoszláv irodalom – főként Danilo Kiš által reprezentált – írásformáihoz. Thomka Beáta a szlovén Aleš Debeljak esszéiben foglaltakkal egyetértve, egyrészt nosztalgikusan, másrészt a mai „nemzetállamocskákat” bírálva mutat rá az egykori jugoszláv szellem teljesítményeire: „A szerb, horvát, boszniai, zsidó származású, nyelvüket a migrációban is megtartó vagy nyelvváltó szerzők művei az esszéíró látószögéből sajátos gazdagság reprezentálói a világirodalomban: az európai szellemiség, illetve a transzkulturális értékek képviselői. Nem véletlen, hogy azokban talált hasonlóan gondolkodó, rokon művészi értelmiségi magatartású kortársakra, akik vele együtt szűkösen, vesztélyesnek tekintik a szellemi és imaginárius hagyomány s a kultúra

12 Wolfgang WELSCH, *Transculturality – the Puzzling Form of Cultures Today = Spaces of Culture: City, Nation, World*, szerk. Mike FEATHERSTONE – Scott LASH, Sage, London, 1999, 194–213.

13 Arianna DAGNINO, *Transcultural Writers and Novels in the Age of Global Mobility*, Purdue University Press, West Lafayette, Indiana, 2015.

egészének bármilyen nemzeti, regionális vagy ideológiai korlátozását” (85), illetve: „Debeljakkal osztozunk a valamikori közös, immár történetivé vált tradícióban, s immár abban a felismerésben is, hogy a nemzetünk által értékelt örökségnek vannak folytatható, a valamikori régióban fölértékelődő, a jelenkor által igazolt és a világban is megbecsült tartalékai” (87).

Thomka Beáta kötetének szerkezete arra is utal, hogy a *Regénytapasztalat – Korélmény, hovatarozás, nyelváltás* legalább két jelentős tétellel dolgozik. A könyv belső részei mozaikszerűen rakódnak egymáshoz, hálózatos kapcsolatokat létesítenek az egyes elemzett kötetekkel, párhuzamokat és/vagy ellentétes poétikai eljárás módokat találva magyar, szerb, indiai, bosnyák származású/háttérű szerzők németül, olaszul, angolul írt szövegei között, hangsúlyosan nem elméleti témáknak megfelelően az egyes műveket, hanem mindig az originális poétikára helyezve a hangsúlyt, gyakran a mű gyengeségeire is felhívva a figyelmet. Ezeknek a belső, mozaikszerűen egymásra rakódó tanulmányoknak a tétje a már említett transzkulturális változásfolyamat, transzkulturális poétika. A kötet értelmezései ennek sokszínű teljesítményére hívják fel a figyelmet.

Ezt a gyakran visszatérő elemekkel dolgozó (a könyv egyik központi „szereplője” például Danilo Kiš életműve) belső részt, amely a kötet nagyjából 70–80%-át teszi ki, körülvésszi a keret, amelyet egy másfajta igény mozgat: a regényműfaj poétikai értelemben vett változásfolyamatainak értelmezésére tett kísérlet. Vagyis Thomka Beátát nemcsak az önmagában vett transzkulturális irodalom érdekli, hanem általában véve az, hogy a transzkulturális, migráns, posztmigráns, nyelváltó, polifon és hibrid identitásokat mozgósító, több kultúrát összekötő művek alapvető váltást jelentenek-e a regénynek mint műfajnak a szempontjából. Ezért foglalkozik kötet elején – többek között Vidiadhar Surajprasad Naipaul, Mariano Siskind, Immanuel Kant, Franco Moretti és mások nyomán – a regény történeti poétikai kérdéseivel, illetve – Thienemann Tivadarra és Erich Auerbachra hivatkozva a világirodalom-konceptiók kérdésével; ezért zárja kötetét egy kortárs regénysikertörténet (Elena Ferrante műveiről van szó) sokoldalú értelmezésével; és ezért kapta a kötet a *Regénytapasztalat* címet is. Thomka Beáta tehát a transzkulturalizmus jelenségét egyszerre vizsgálja az úgynevezett transzkulturális regénynek a regény történetiségében elfoglalt helyével, illetve annak világirodalmi következményeivel.

Kötetének *Ívek* címet viselő rövid zárlatában a szerző arra is utal, hogy a transzkulturalizmussal bejelentkező újfajta irodalmiság egyúttal újfajta értelmezői nyelvet is megkíván az említett kötetek értelmezőitől: „A posztmodernizmus nyelvfilozófiai alapozású irodalomfelfogásától eltávolodva a narratív örökség nem látványos korrekciója zajlik, amihez a múlt század második harmadának terméketlen, szövegközpontú szemléletmódja semmiféle támpontot nem kínál fel” (250). Ez a sarkított vélemény arra is utal, hogy a transzkulturális, migráns, neonomád szépirodalom mára már kialakította saját irodalomelméleti beszédmódját is, amelyet nevezhetünk antropológiainak vagy szociokritikusnak, mint azt Thomka Beáta teszi, vagy egész egyszerűen csak transznacionális irodalomtudománynak, amely egészen más tétellel játszik, mint az 1960-as, 70-es évek irodalomtudományossága.

Thomka Beáta könyvének írásai a kortárs irodalom tág, mégis jól körülhatárolható szeletét dolgozzák fel, és bár nem törekednek teljességre, mégis kivételes tájékozottságról tesznek tanúbizonyságot.